

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

25.02.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

05.04.2018

Okt. Dr. Mehmet ALPTEKİN

Gaziantep Üniversitesi
Türkçe Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER)
meh.alptekin@hotmail.com

KÖROĞLU DESTANI'NIN ANADOLU KOLLARINDA TUTSAK OLMA VE TUTSAKLIKTAN KURTULMA MOTİFİ¹

Özet

Köroğlu, Türk dünyasının tamamında ve komşu milletlerce bilinen ve birçok varyantı olan bir destandır. Çalışmada, Türk dünyasının tamamında ve komşu milletlerde bilinen Köroğlu Destanı'nın Anadolu kollarında *tutsak olma* ve *tutsaklıktan kurtulma* motifi üzerinde duracaktır. Destan ve halk hikâyelerinde tutsak olmanın sebepleri savaşta yenilgi, pusuya düşürülme, uyuyup kalma, içeceğin/yiyeceğin içerisine bir şey katılması vb. olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutsak olma, kahramanın olgunlaşma (kimliğini bulma) sürecinde önemli bir dönemi teşkil ettiği için destan ve kahramanlık konulu halk hikâyelerinin kaçınılmaz motiflerinden biridir. Tutsaklıktan kurtulma ise kahramanın oğlu, babası, arkadaşları, atı veya tutsak olduğu kalenin kralının kızı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada, tutsak olma ve tutsaklıktan kurtulma motifinin Anadolu sahası Köroğlu kollarına nasıl yansıdığı, Türk halk hikâyeciliği ve destancılığı içerisindeki yeri metinlerden tespit edilen örneklerle gösterilecektir. Böylece destan ve halk hikâyelerinde karşımıza çıkan bu motifin bir yönüyle bu tarz halk anlatılarının iskeletini oluşturan unsurlardan olup olmadığı, anlatılarda bu motife başvurulma nedeni anlatılardan alınan örneklerle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Anadolu kolları, tutsaklık.

THE MOTIVE OF CAPTIVITY AND ESCAPING FROM CAPTIVITY IN THE ANATOLIAN BRANCHES OF THE EPIC OF KÖROĞLU

Abstract

Köroğlu is an epic with quite a few versions that are known across the whole Turkish world and by neighbouring nations. Our study will lay emphasis on the motive of captivity and escaping from captivity in the Anatolian branches of the epic of Köroğlu. The reasons for being a captive in epics and folktales are usually defeat at war, ambushment, oversleeping, drinking/eating drug-added refreshments, etc. As captivity constitutes a significant period in a hero's maturation (identification of oneself) process, it is one of the inevitable motives of epics and heroism-themed folktales. Escaping from captivity takes places through the help of the hero's son, father, friends, horse or the daughter of the king of the castle in which the hero is a captive.

The study will highlight how the motive of captivity and escaping from captivity reflect on the Anatolian branches of the epic of Köroğlu; and its place across the Turkish folk storytelling and epic writing through the established examples in texts. Thus, it will be discussed if this certain motive we encounter in epics and folktales is one of the elements that form the backbone of folk narrations and the reasons for the preference of it will be approached through the examples taken from narrations.

Keywords: Köroğlu, Anatolian branches, captivity.

¹ Bu makale, 26-28 Eylül 2014 tarihleri arasında Bolu'da düzenlenen 5. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu'nda sunulan *Köroğlu Destanı'nın Batı Versiyonlarında Esir olma ve Esirlikten Kurtulma Motifi* isimli sözlü bildirdiden üretilmiştir.

Giriş

Köroğlu, Türk dünyasının tamamında ve komşu milletlerce bilinen ve birçok varyantı olan bir destandır. İsa Özkan (1997); zaman, konu, tema, şekil, motif ve yayılma alanları dikkate alınarak değerlendirildiğinde Oğuz Kağan, Köroğlu Kolları ile Manas Destanı'nın yüzyıllar ötesinde kollar ve daireler halinde muhtelif devirlerin olay ve kahramanlarını da içine alarak zamanımıza kadar ulaştığına dikkat çekmektedir. Köroğlu bu yönüyle destan, halk hikâyesi, masal arasında bir dönüşüm örneği de sergilemektedir.

Destan, gelişim sürecinde yayıldığı coğrafyanın coğrafi, kültürel, dini vb. özelliklerini bünyesine aldığı gibi bünyesindeki bazı özelliklerini de kaybetmesi doğaldır. Ancak Köroğlu Destanı'nın iskeletini oluşturan mekân olarak Çamlıbel'in, kahramanın atı ve Köroğlu ile özdeşleşen kahramanlık konusunun bütün varyantlarda varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz.

Türk Dünyası'nın doğu taraflarında destanî mahiyetini koruyan Köroğlu, Anadolu sahasında özellikle âşıklar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı tür olan halk hikâyeciliği içerisinde kendine yer edindiği için halk hikâyesi içerisinde de tasnif edilmiştir. Özellikle Doğu Anadolu halk hikâyeciliğinde hikâyeye başlamadan önce Köroğlu'ndan bir deyiş söylemek gelenek halini almıştır (Alptekin, 2002: 42). Bunun yanında Erzurum ve Kars'ta halk hikâyesi anlatıcıları Köroğlu kollarından en az bir tanesini mütemmim olarak bilir (Taşlıova, 2016: 18).

İsa Özkan, Köroğlu'nun farklı coğrafya ve Türk boylarında en az 14; en çok, 366, 700 veya 777; Anadolu'da 15 kolu olduğunu ifade eder. (Özkan, 1997: 223–225). Doğan Kaya, Köroğlu'nun Türkiye'de 30'dan fazla kolunun bilinmekte olduğunu ifade edip bu sayının nihai bir sayı olmadığını da belirtmektedir (Kaya, 1997: 312). Anadolu'da Köroğlu'nun kesin kol sayısı bilinmemekle birlikte bir tasnif ve adlandırma karmaşası da vardır. Metin Ekici bu durumu, derleyicilerin özensizliği veya bilgisizliği, aynı zamanda anlatıcılarında müstakil kolları farklı kollarla birleştirerek anlatmasına bağlamaktadır (Ekici, 1997: 239).

Boratav, Köroğlu'nun destan ve halk hikâyeleri arasında kaldığını ancak unsurlar itibarıyla destanî tarafının galip geldiğini ifade eder (Boratav, 1984a: 19). Köroğlu Destanı, yaygın biçimde 'kol' olarak adlandırılan bağımsız parçalar halinde anlatılır ve bilinir (Taşlıova, 2016: 9).

Çalışmanın amacı; Türk Dünyası'nın tamamında ve komşu milletlerde bilinen Köroğlu Destanı'nın Anadolu varyantlarındaki kollarında *esir olma* ve *esirlikten kurtulma* motifi üzerinde durarak diğer halk anlatılarında da karşımıza çıkan bu motifin destanın yapısında meydana getirdiği tesire dikkat çekmektir.

Çalışmanın yöntemi; çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği uygulanmıştır. Bu sayede konuyla ilgili bilgi içeren yazılı metinlerin analizi yapılarak metinlerde geçen örneklerle konu desteklenmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları; çalışmada Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali'nin Meddah Behçet Mahir'den derledikleri *Köroğlu Destanı* (1973) adlı eserde 15, Ferruh Arsunar tarafından derlenen *Köroğlu* (1963) adlı eserde 8, Ümit Kaftancıoğlu tarafından kaleme alınan *Köroğlu Kol Destanları* (1979) adlı eserde 8, Hüseyin Bayaz tarafından derlenen *Köroğlu Antep Rivayeti* (1981) adlı eserde 7 kol üzerinde durulmuştur.

Halk anlatılarında karşımıza çıkan tutsak edilme aslında bir tür engel motifidir. Engel motifi anlatının gidişatında önemli bir role sahiptir. Öyle ki anlatının kurgusunu da zenginleştiren bu motif aşk ve kahramanlık konulu anlatıların vazgeçilmezlerindedir. Halk anlatılarında, kahramanın tutsaklık edilmesi aslında kahramanın erginleşme süreci için bir vesiledir. Bu süreçte çevresindekilerin, gerçek dostlarının değerini anlayan kahramanın olaylara yaklaşımı ve dünyaya bakışında da değişimler olur.

Halk anlatılarında tutsak olmanın sebepleri; savaşta yenilgi, pusuya düşürülme, uyuyup kalma, sarhoş edilme, hile yapma, vb. olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kahramanlık konusu çevresinde oluşan bir tür olan destanlarda olağanüstü şekilde dünyaya gelen destan kahramanı çeşitli

vesilelerle tutsak düşmektedir. Yarattılış, Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Ergenekon, Türeyiş, Manas, Alıp Manaş, Alpamış ve Köroğlu Destanı tutsak edilme konusu işleyen destanlardandır.

Atlı göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçiş dönemi ürünü olan halk hikâyelerinde de benzer tutsak olma ve tutsaklıktan kurtulma motifleri görülmektedir. Latif Şah, Nedim Şah, Bey Böyrek, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Kaçak Nebi, İlbeylioğlu, Yusuf ile Züleyha, Şah İsmail, Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri hikâyeleri tutsak edilme konusunu işleyen Anadolu'da bilinen halk hikâyeleridir.

Köroğlu, kahramanlık konulu bir anlatı olduğu için kahramanları engelleme yollarından birisi de tutsak etmektir. Ancak çeşitli vesilelerle kahraman bu sınavı da geçerek yoluna devam etmektedir. Çalışmada; tutsak edilme ve tutsaklıktan kurtulma motifi kollardan tespit edilen örnekler göre gruplandırılmıştır. Ayrıca tutsak edilme ve tutsaklıktan kurtulma motifini işleyen diğer halk anlatılarından, başta Dede Korkut boyları ve bazı destan ve halk hikâyelerinden tespit edilen örneklerle de mukayese edilerek bu motifin kahramanlık konulu diğer halk anlatılarının da vazgeçilmez motiflerinden olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

1. TUTSAK EDİLME

Esir: tutsak. 1. Savaşta ele geçen düşman esir. 2. Gitmesine, serbestçe hareket etmesine engel olunan. Tutsaklık: Tutsak olma durumu, esirlik, esaret. (Türkçe Sözlük, 2000: 2013) Tutsak olma; destan, kahramanlık konulu halk hikâyeleri ve masallarda en çok görülen motiflerdendir. Evrensel bir yapıya sahip olan tutsaklık (esirlik) ve tutsaklığın sonunda gerçekleşen tutsaklıktan kurtulma motifi diğer milletlerin eserlerinde görülmesi mümkündür.

Esir edilme motifini Stith Thompson, *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserinde R₀₋₉₉ arasında değerlendirmiştir (Alptekin, 2002: 333). Halk anlatılarında kahramanların tutsak edilmelerinin nedenleri farklılık göstermektedir. Mehmet Erol, halk hikâyelerinde zindana atılma (tutsak edilme) nedenlerini düşmanlık ve aşk yüzünden olmak üzere iki başlıkta değerlendirmiştir (Erol, 2010: 589–591). Çalışmamızda, Anadolu sahası Köroğlu anlatılarında *hileye başvurulmuş, kendi isteğiyle, uyuyup kalma, yasağın çiğnenmesi, içeceğin/yiyeceğin içerisine ilaç katılması ve zor kullanılması* şeklinde altı farklı tutsak edilme sebebi tespit edilmiştir.

Halk anlatılarında, dramatik aksiyonun bir parçası olan tutsak edilme kahramanın erginleşmesi aşamasının bir parçası olup onun çevresindeki ilişkiler yumağının da ters yüzünü göstermesine vesile olan bir durumdur. Tutsak edilme, beraberinde olayın akışını değiştirmektedir. Bu durumda şu soruyu kendimize sormadan edemeyiz. Acaba tutsak edilme, belli bir zamanı kapsayan tutsaklık süreci ve tutsaklıktan kurtulma hadiseleri yaşanmasaydı, anlatı nasıl sonuçlanırdı? Bazı halk anlatılarında karşımıza çıkan tutsak edilme motifi beraberinde bu soruların cevabını da getirmektedir.

1.1. Hileye Başvurularak Tutsak Edilme

Türkçe Sözlük'te, hile: birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, oyun, desise, entrika (2005: 891) şeklinde izah edilmiştir. Köroğlu kollarında, kahramanların hileye başvurma sebepleri arasında rakibin fiziksel olarak güçlü olması en büyük etkidir.

Behçet Mahir'in Köroğlu anlatısının Demircioğlu-Reyhan Arap kolunda; Demircioğlu, Köroğlu'nun isteği üzerine Reyhan Arap'ı bulmak için Kenan Eli'ne gider. Reyhan Arap, Demircioğlu ile karşılaştığı zaman ona dost mu düşman mı olduğunu, sorar. Demircioğlu sağır dilsiz hilesine başvurur. Reyhan Arap onun hilesine inanır. Yanına yaklaştığı vakit Demircioğlu, Reyhan Arap'ın koltuğunun altına yumruk vurarak onu bayıltır ve tutsak eder (Kaplan vd., 1973: 35–46). Demircioğlu-Reyhan Arap kolunda, kahramanın her ikisi de kendi alanında nam sahibidir ve her ikisi de aynı güç ve kuvvete sahiptir. Ancak Demircioğlu; Reyhan Arap hakkında önceden bilgi sahibi olduğu için işini şansa bırakmak istemediğinden dolayı hileye başvurarak rakibini tutsak eder.

Sağır dilsiz hilesine başvurarak tutsak etme, Köroğlu-Han Nigâr-Hasan Bey-Telli Nigâr kolunda da karşımıza çıkmaktadır. Hasan Bey, yolda karşılaştığı bir kervanı ele geçirdikten sonra şamatalı bir şekilde Çamlıbel'den geçerken Köroğlu ve adamları kervanı görür. Kırkıta bir paç alması

için Köroğlu, Ayvaz'ı gönderir. Hasan Bey, Köroğlu'nun adamlarından Ayvaz'ın kırkta bir paç istemek için yaklaştığını görünce dilsiz sağır taklidi yapar. Ayvaz, kendisine doğru yönelince koltuğunun altına yumruk vurarak ve onu bayıltır. Daha sonra Ayvaz'dan haber çıkmayınca Köroğlu, Reyhan Arap'ı gönderir. Hasan Bey, Reyhan Arap'ı da aynı hilye başvurarak tutsak eder (Kaplan vd., 1973: 105–131). Burada genç bir yiğit olan Hasan Bey ne kadar cesur da olsa Köroğlu'nun yiğitleri kadar güçlü ve tecrübeli değildir. Bu durumun farkında olan Hasan Bey için onları alt etmenin tek yolu, o an hile yapmaktan başka bir şey değildir.

Bir çeşit hile olarak karşımıza çıkan pusuya düşürme, yine rakibin çok güçlü olduğu durumlarda görülmektedir. Düşmanı yenmek için onların boşluğundan faydalanmak, savaşlarda en çok başvurulan yöntemlerden biridir. Kenan Kolu'nda; Ayvaz ve gözcü askerler zindanda esirdir. Köroğlu, Deli Mehtar'ın verdiği bilgilere göre harekete geçer. Her iki taraf da ağır kayıplar verir. Kenan hükümdarı, Köroğlu'nu yenmek için âlimlerin şehrin çevresine hendek kazma fikrini uygular. İki taraf arasında kuvvetli çarpışma olurken Kenan ordusu geri çekilince onları takip eden Köroğlu ve askerleri hendeğe dökülür sadece Köroğlu kurtulur diğerleri Kenan hükümdarının emriyle zindana atılır (Kaplan vd., 1973: 224–278).

Köroğlu kollarında görüldüğü gibi güçlü bir rakibi yenmenin en kolay yollarından biri, hilye başvurmadır. Hile sonucunda rakibini belirli bir süre tutsak eden taraf, bu süre zarfında eylemini gerçekleştirmek için zaman kazanmaktadır.

1.2. Kendi İsteğiyle Tutsak Edilme

Kahramanlık konulu halk hikâyesi ve destanlarda, kahramanlar kolay kolay esir olmaz. Çünkü onun esir olması, yiğitliğine leke sürecektir ve gerektiğinde toplum tarafından dışlanacaktır. Köroğlu kollarında, kahramanlar toplum tarafından kendilerine iyi gözle bakılmayacağını bilmelerine rağmen, bazı durumlarda rakiplerine kendi istekleriyle tutsak oldukları görülmektedir.

Campbell'in ifade ettiğine göre; erginlenme sürecine girecek olan kahraman bazen bu durumun nedenini bilmeden yolculuğa çıkar ve birtakım maceralar yaşar. Bu nedenle kahraman ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekerek kaderinin peşinde gider (Campbell, 1999: 72).

Köroğlu'nun Ayvazı Kaçırması kolunda; Ermeni Antik, oğlu Ayvaz'ı Köroğlu'nun kaçırması üzerine Osmanlı padişahına durumu bildirirler. Padişah, Köroğlu'nun yakalanması için Köse Kenan'ı görevlendirir. Köse Kenan, Köroğlu'nu yakalayacağı sırada Köroğlu onu kandırır. Köse Kenan, kendi isteğiyle elini ve kolunu Köroğlu'dan bağlamasını ister. Daha sonra da arkasından gelen kişilere, Köroğlu'nun çok güçlü olduğunu, kendisini bile tutsak ettiğini söyler (Kaplan vd., 1973: 46–58). Köse Kenan, Köroğlu'nu yakaladığı zaman Köroğlu ona çocuğu Müslüman yapmak için kaçırıldığını söyler. İşin içerisine din girince Köse Kenan için artık diğer değerlerin hiç önemi kalmamıştır. Kendi adına leke geleceğini bile bile böyle bir işe girişmiştir.

Hüseyin Bayaz tarafından derlenen Köroğlu'nun Ayvazı Kaçırması kolu da Behçet Mahir anlatmasıyla benzerlik göstermektedir. Köroğlu, İstanbul'dan Ayvazı alıp kaçırırken yolda Ayvaz'ın teyzesi oğlu (kuzeni) İrahan Arap'la karşılaşır. İrahan Arap, bir dönem Köroğlu'nun kılıcının altından geçerek onun adamı olmuştur. Bu durumda, Köroğlu'na karşı gelemez ve Köroğlu'na yardımcı olur. İrahan Arap, Köroğlu'dan kendisini bağlamasını ve kafasına vurarak kendisini yaralamasını ister. Köroğlu da söylenenleri yapar ve İrahan Arap'ı ağaca bağlar. Bu sayede İrahan Arap kendi isteğiyle tutsak düşer.

...sana zahmet Gır Atın'dan en, beni şu çam ağacına bağla, arkasından belindeki hançerle birkaç yerimden cız, gafama gürzünle bir dane hafifçe vur, gafam yarılısın (Bayaz, 1981: 67).

Bolu Beyi kolunda; Köroğlu tutsak ettiği Bolu Beyi'ni, Köse Kenan'ın isteği üzerine affeder. Ancak Bolu Beyi, kendisinin İstanbul'a giderse öldürüleceğini ve sevdiği kızı alamayacağını söyler. Köroğlu, Bolu Beyi'nin durumuna üzülür ve onunla İstanbul'a gideceğini söyleyerek kendi isteğiyle elini kolunu bağlatarak Bolu Beyi'ne tutsak olur (Kaplan vd., 1973: 499–583). Köroğlu, kendine çok güvendiği için tutsaklıktan bir şekilde kurtulabileceğine inanmaktadır. Bundan dolayı Bolu Beyi'nin

muradına ermesi için ona yardımcı olur. Burada kahramanın maceraya çıkması içsel bir sese kulak vermesiyle başlamaktadır.

Kaftancıoğlu tarafından kaleme alınan Kamber kolunda; Kamber isimli çoban Bayburt Beyi Şahin Bey'in kızı, Şemsinur'a âşık olur. Birçok uğraşından sonra Kamber, Şemsinur'a kendisini sevdirebilir ve düğün etmeye karar verirler. Ancak, bir gün Şemsinur, Kamber'den izin alarak yanındaki kırk kız ile dağlara çıkıp seyran etmeye karar verirler. Onlar, dağda gezerken İran tarafında nam salmış *Yek Atlı Baş* adlı harami çıkagelir. Kızlara zorla sahip olmaya çalışırken Şemsinur, harami başından bir talepte bulunur. Eğer taleplerini kabul ederse gönüllü olarak tutsak olabileceklerini söyler.

Senden isteğimiz şu, bizi Selvihan bağlarına koyacaksınız. Kırk gün bizim yanımıza kimse gelmeyecek. Konuk olacağız size. Ondan sonra alınımıza yazılan; sizinle bir olmaktır. Bu isteğimizi yerine getirmezseniz hiçbirimiz size yar olmayız, bunu bilin. (Kaftancıoğlu, 1979 : 261).

Kahramanların kendi isteğiyle tutsak olmayı kabul etmelerinde, başlarına gelen kötü durumları geçici olarak durdurma ve bu süreçte durumu çözmek için zaman kazanma amacı vardır. Bunun yanında kendi isteğiyle tutsak olmada Campbell'ın ifade ettiği gibi kahramanın nedenini bilmeden kaderinin peşinde gitmesi, yani içsel bir sese kulak vermesi söz konusudur. Ayrıca Köroğlu'nun Bolu Beyi'ne yardım etmek için yaptığında olduğu gibi, rakibi küçümseme anlamı da taşımaktadır.

1.3. Uyuyup Kalma Neticesinde Tutsak Edilme

Destan, halk hikâyeleri ve masallarda kahramanın esir düşme sebeplerinden biri uykudur. Uyku bir teslimiyetin ifadesidir ve Oğuz yiğitlerinin başına gelen kötülüklerin sebebidir (Duvarcı, 2011: 498). Uykunun küçük ölüm sayılması eski Oğuz geleneklerinde yaşayan bir motiftir. Günlerce devam etmesinden dolayı *küçük ölüm* ve Oğuz yiğitlerinin tutsak olmalarına yol açtığı için de *Oğuz uykusu* adı da verilmiştir (Boratav, 1984b: 28).

Uzun bir yolculuğa çıkan kahramanın bu yolculuk neticesinde yorgun düşüp uyuması olası bir durumdur. Aslında, uyku bir nev'i tutsaklığın hazırlayıcısı bir motiftir. Akşehir Telli Nigar Cengi kolunda; Hasan Bey resimde gördüğü kızın Akşehir Akkavak'ta olduğunu duyar. Akşehir'e giderek uzun uğraşlar sonucu Telli Nigâr ile konuşup bir gece onu kaçıtır. Sonra kızın kardeşleri ve olayı duyan çoğu Akşehirli, Telli Nigâr ile Hasan Bey'in ardına düşer. Telli Nigâr ile Hasan Bey, şehirden biraz uzaklaştıktan sonra Hasan Bey'in atı Kamertay yorulur. Sulu bir yerde mola verirler. Ancak Hasan Bey orada dayanamaz uyumak ister ve uyur. Hasan Bey'le Telli Nigar'ın arkasından gelenler bir ordu oluşturmuştur. Neticede kız, gelenleri görünce kahramanı zorla uyandırır. Ama bir anda her yerleri sarılır ancak Hasan Bey, Telli Nigar'ın yardımıyla kurtulur (Kaplan vd., 1973: 131–164). Burada tutsak olma gerçekleşmez. Ancak uykunun kahramanın başını belaya sokan bir unsur olduğu görülmektedir. Benzer bir olay örgüsünü Dede Korkut Kitabı'nda altıncı boy olan *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu*'nda görmekteyiz. O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler (Ergin, 1994: 13). Nitekim kendisini kaçırmaya gelenleri görünce Kan Turalı'yı uyandırır.

Kaftancıoğlu tarafından kaleme alınan Bolu Beyi kolunda; Köroğlu Bolu Beyi'ne padişahın kız kardeşi alması konusunda ona yardımcı olmak için onunla birlikte İstanbul'a gitmeye karar verir. Ancak yolda mola verdikleri bir sırada Bolu Beyi'nin adamları Köroğlu'nun uyuduğunu görünce hemen onun elleri ve ayaklarını bağlayarak tutsak ederler (Kaftancıoğlu, 1974: 41).

Köroğlu'nu uykudayken öyle sardılar ki, kıpırdayacak durumu kalmadı. Köroğlu gözünü açtı ki, eli kolu, ayakları bağlanmış. Dört kişi başucunda dikilmiş. Köroğlu daha ağzını açmadan Bolu Bey kamçıyı yanaştırdı (Kaftancıoğlu, 1974: 41).

Köroğlu'nun adamları bir gün Köroğlu'ndan hep birlikte izin alarak dinlemek için atlarına binerek Erzincan pınarına giderler. Pınara gelir gelmez hepsi attan inerek alkol içip eğlenirken uyuyakalırlar. Bu arada Bolu Beyi ve adamları ava çıkmıştır. Atların ayak izlerini görünce takip

ederler ve yiğitleri hiç zorlanmadan tutsak ederek zafer havasında Bolu'ya götürüler (Arsunar, 1963: 205).

Pınara yakın bir yerden yavaş yavaş mayetiyle sokulan Bolu Beyi bir de görür ki orada hepsi mevcut ve birer meyit gibi yatıyorlar. Sevinçten, ne edeceğini bilmeyen Bolu Beyi bir emir ile onları sardırır. Süratle, üstlerine çökülerek hepsini bağlarlar (Arsunar, 1963: 205).

Bamsı Beyrek Destanı'nın Türk Dil Kurumundaki yazmasında da pınar kenarına gelen Oğuz yiğitlerinin uyuyup kalması Köroğlu anlatısındakiyle bezerlik göstermektedir. Bey Böyrek ve yanındaki Oğuz yiğitleri Engerûs Kalesi'ne yaklaştıkları zaman bir pınar kenarında yorgunluktan uyuyup kalmaktadırlar.

Onbeş-yigirmi gün gidip, Engerûs Kal'asına bir menzil kala, bir otlu ve sulu yere geldiler. Şehzâde, ol arada inip, atlarını ota salıp, kendileri bir dıraht sâyesinde, karâr edip, taamların yiyip, andan yatıp, bunların kırkı da hâba vardılar. Râvi-i üstâd, öyle rivâyet eder ki: meger bunlar Oğuz tâifesi olmağla gâh bir yılda, gâh iki yılda bir kere uykuya yatarlardı. Tamam kırk gün olmayınca uyanmazlardı. Onbeş-yigirmi gün gidip, Engerûs Kal'asına bir menzil kala, bir otlu ve sulu yere geldiler. Şehzâde, ol arada inip, atlarını ota salıp, kendileri bir dıraht sâyesinde, karâr edip, taamların yiyip, andan yatıp, bunların kırkı da hâba vardılar. Râvi-i üstâd, öyle rivâyet eder ki: meger bunlar Oğuz tâifesi olmağla gâh bir yılda gâh iki yılda bir kere uykuya yatarlardı. Tamam, kırk gün olmayınca uyanmazlardı (Alptekin, 2016: 494)

Kollarda görüldüğü gibi kahramanların başına ne gelirse uykudan ve tedbirsizlikten gelmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz yiğitlerinin başına gelen felaketlerin uyku neticesinde geldiği bilinmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda *Uşun Koca Oğlu Seyrek Boyı*'nda (Ergin 1994: 225–233) ve *Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy* (Ergin, 1994: 234–243) yine uyuyup kalma sonucunda tutsak düşme motifini içermektedir.

Bamsı Beyrek Destanı'nın Altay (doğu) varyantı olan Alıp-Manaş destanında da kahramanın Ak-Kağan'ın ülkesine ulaştığında uyuyup kalması bu motifin anlatının esas motiflerinden olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Dokuz ay uyanmadan

Hareketsiz uyudu.

Dokuz ay dolunca,

Bilinmez uykudan uyandı.(Ergun, 1998: 147).

Anadolu sahası Köroğlu kollarında da uykunun Dede Korkut Kitabı'nda belirtildiği gibi Oğuz yiğitlerinin felaketi olduğu görülmektedir. Uzun yolculuk sonrasında yorulan kahramanın yorgunluk, uykusuzluk ve akabinde tedbirsizliğin de etkisiyle kolayca tutsak düştüğü görülmektedir.

1.4. Yasağın Çiğnenmesi Sonucunda Tutsak Edilme

Türkçe Sözlük'te yasak, bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet (Türkçe Sözlük, 2005: 2140) şeklinde tanımlanmıştır. *Motif Index of Folk-Literature*'de C₀-C₉₉₉ arası yasaklama motifine ayrılmıştır. C₉₀₀-C₉₉₉ arasında yasağın kırılması sonucu cezalandırılma motifi vardır (Alptekin, 2002: 291).

Bağdat Kolu'nda; Köroğlu'nun isteği üzerine Reyhan Arap, Geyik Ahmet, Topal Dursun, Kayserili Abulobut ve Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey *turna cıgası* bulmak için Bağdat'a giderler. Bağdat'ta Şahoğlu Şah Abbas vardır. Turnalara çok değer veren Şah, turnalara taş atanları bile cezalandırmaktadır. Yedi kişi turnaların olduğu yere gider. Orada kendilerine çukur kazarlar ve turna avlarlar. Ancak sonra yedisi de tutsak edilir (Kaplan vd., 1973: 278–409). Kahramanın maceraya başlama süreci içten gelen bir ses olabileceği gibi dıştan gelen bir davet de olabilir (Güzel, 2014: 195).

Bağdat Kolu'nun Ferruh Arsunar derlemesinde; Köroğlu ve Döne düğün yapacaklarında, Köroğlu gelini süsleyen kadınların yanına vararak gelinde bir eksik olup olmadığını sorar. Yaşlı bir kadın, gelinin çok güzel olduğunu ancak gelinde turna teli olmadığını söyler. Bunun üzerine Köroğlu'nun adamlarından Deli Hasan ve yanındaki yiğitler Bağdat'ta yetişen Turna Teli isimli çiçekten toplamaya giderler. Ancak Turna Teli'ni, Bağdat şahı özel bahçesinde yetiştirmekte ve özel olarak muhafızlara bekletmektedir. Köroğlu'nun adamları Deli Hasan'ın komutlarına uyarak çiçeği koparmaya girdikleri vakit hepsi yakalanarak zindana atılırlar (Arsunar, 1963: 259).

Karara varan beyler, gecenin birinde soyunarak Hasan'ın dediği gibi her bir delikten içeri girdiler. Saray muhafızları, bunları daha işe başlamadan birer birer hepsini öyle bir yakaladılar ki beyler şaşkına döndüler. Bir saat içinde iplenerek hepsi Bağdat zindanına bir arada dolduruldu (Arsunar, 1963: 259).

Yasağın çiğnenmesi sonucunda tutsak edilme örneğini Tahir ile Zühre hikâyesinde de görmekteyiz. Zühre ile görüşmesi yasaklanan Tahir, bu yasağa uymaması sonucunda ceza olarak Mardin'e sürülür ve orada zindana atılır (Türkmen, 1983: 224).

Yasaklar, toplumsal işleyişi sağlarken belli bir anlamda da kahramanların davranışlarını sınırlayıcı engeller içermektedir. Ancak kahramanlar yaradılışları gereği bazı durumlarda sınırlamalara uymamaktadır. Netice olarak kahramanların gerekli kurallara veya yasaklara uymadıkları için gerekli birtakım cezalara çarptırıldıkları görülmektedir.

1.5. İçeceğin/Yiyeceğin İçerisine İlaç Katılarak Tutsak Edilme

Kahramanın içeceğinin/yiyeceğinin içerisine ilaç katarak onu tutsak etme en yaygın hilelerdendir. Burada kahramanın dikkatsizliğinden ve bazı zaaflarından faydalanmalar da söz konusudur. Bir tür hile olan yiyecek veya içeceğin içerisine ilaç veya alkol katma motifi, rakibin çok güçlü olduğu durumlarda gerçekleşmektedir.

Bağdat Kolu'nda; Şah Abbas karşılıklı mücadelelerle Köroğlu ve Kiziroğlu Mustafa Bey'i yenmenin mümkün olmadığını bildiği için hileye başvurarak ve içeceklerinin içerisine uyku ilacı katarak onları alt etme yoluna başvurur. Destanda; Köroğlu, Şah Abbas'tan Bağdat'ı ister. Şah Abbas altı ay müsaade ister. Bu arada da Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa Bey'i alt etmek için plan yapar. Kiziroğlu ve Köroğlu'nu farklı zamanlarda toya çağırır. Köroğlu, Kiziroğlu'na birlikte gitmeleri gerektiğini çünkü Şah Abbas'ın hile yapabileceğini söyler. Kiziroğlu Mustafa Bey, kendisini Köroğlu'nun kıskandığını düşünerek on beş gün önce Bağdat'a gider. Kiziroğlu Mustafa Bey'e, Şah Abbas dost görünerek içkilerinin içerisine *dar-ı huşber* içkisi katarak onu ve adamlarını sarhoş ederek tutsak eder (Kaplan vd., 1973: 278–409).

Kiziroğlu Mustafa Bey–Afganistan–Gürcistan kolunda; günün birinde bir derviş Kiziroğlu Mustafa Bey'e Dağıstan Şahı'nın kızı Şah Suna'nın tasvirini götürür. Kiziroğlu Mustafa Bey, resmi görünce kıza âşık olur. Sonra kıızı almak için her yeri yakıp yıkarak Afganistan'a gider. Oradakiler Kiziroğlu Mustafa Bey'in gelişinden korkarak onu elçilerle karşılayarak geliş amaçlarını sorup öğrenirler. Gürcistan hükümdarı, sizin gibi biri için kızım feda olsun, der. Kiziroğlu Mustafa Bey ise hükümdarın korktuğunu düşünür. Gürcistan hükümdarı, ertesi gün Kiziroğlu Mustafa Bey'i ve dokuz yüz koçağını saraya davet eder. Yemekler yenilip içildikten sonra içeceklerin içine katılan *dar-ı huşberle* uyutularak Kiziroğlu Mustafa Bey ve adamları zindana atılır (Kaplan vd., 1973: 409–499).

Oltu kolunda; Köroğlu'nun adamları Oltu'daki insanları Ermenilerin zulmünden kurtarmak için giderler. Burada Tamara adında bir Ermeni paşasının hanımı vardır. Tamara, Köse Kenan'la tanışır ve ona kendisinin dul bir Türk hanımı olduğunu söyler. Köse Kenan, onun yalanına inanır. Daha sonra Köse Kenan, Köroğlu'nun adamlarını da yanına alarak Tamara'nın evine yemeğe giderler. Tamara aşçılarına yemeğin içerisine kattığı ilaç sayesinde onları uyutur ve Köse Kenan ve Köroğlu'yla diğer yiğitlerinin elleri ve ayaklarını bağlatarak tutsak ettirir (Taşlıova, 2016: 402).

İçki sunarak veya içeceğin içerisine sarhoş edici madde katarak rakibi etkisiz hale getirmek özellikle Alpamış Destanı ve onun varyantlarında görülmektedir. Kazak varyantında, Alpamış;

Kalmak Hanı Tayşık Han'dan intikam almak için giderken yolda cadıyla karşılaşır. Cadı tatlı dille ona içki sunar ve sarhoş eder. Sonra Tayşık Hanı, Alpamış'ı tutsak ede. (Üçüncü, 2006: 85–97).

Örneklerden de görüldüğü gibi rakibin güçlü olduğu durumlarda çaresiz kalan taraf başvurduğu çeşitli hilelerle karşı tarafı yenmektedir. Özellikle onun dikkatsizliğinden faydalanarak yiyecek veya içeceğin içerisine katılan bir ilaç karşı tarafın sonunu hazırlamaktadır.

1.6. Zor Kullanılarak Tutsak Edilme

Zor kullanmak, baskı ile bir işi karşı tarafa yaptırmak anlamına gelmektedir. Güçlü olan taraf kendi idaresini oluştururken zayıf olan taraf üzerinde zor kullanarak otoritesini oluşturur. Halk hikâyelerinde; hikâye kahramanı ve yakınları, düşmanın fırsatlarını kollayıp aniden ili, obayı basması sonucunda tutsak edilirler ve zindana atılırlar (Erol, 2010: 589).

Kızıroğlu Mustafa Bey–Afganistan–Gürcistan kolunda; Sümbül Susam yaylalarında, Ellik Ağası Ahmet Bey adında ihtiyar bir adam vardır. Onun Zeynep adındaki kızıyla Kanlı Arap adındaki bey evlenmek ister. Dinleri farklı olduğu için kız kabul etmez. Kanlı Arap, Susam Sümbül yaylalarına elli bin atlı gönderir ve kızı tutsak ederek yanına getirtir (Kaplan vd., 1973: 409–499). Adamlarını göndererek tutsak etme olay örgüsünü Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü hikâyesi olan Bamsı Beyrek Boyu'nda da görmekteyiz. Beyrek, evlendiği gün Bayburt Hisarı Beyi yedi yüz kâfirle çadırı basar ve Beyrek'in nayibini öldürdükten sonra Beyrek'i zorla tutsak ederler (Ergin, 1994: 126).

Köroğlu-Han Nigâr-Hasan Bey-Telli Nigâr kolunda; Hasan Bey, annesinden babasının Köroğlu olduğunu öğrenmesi üzerine onu bulmak için yola çıkar. Bu arada yolda bir kervanla karşılaşır. Kervancı, Hasan Bey'e yolun güvenli olmadığını gerekirse kervana dâhil olabileceğini söyler. Bu duruma sinirlenen Hasan Bey, kervancıya kafa tutar ve onun elini kolunu bağlayarak tutsak eder (Kaplan vd., 1973: 105–131). Bu sayede kervanın da başına geçer. Hasan Bey'in burada zor kullanmasının sebebi karşı tarafındaki kervancın uyarısını bir aşağılama olarak kabul etmesidir. Öyle ki daha sonra Köroğlu'na kendini tanıttıktan sonra hatasının farkına varır ve kervancıdan helallik ister.

Keloğlan'ın Köroğlu'nun Atını Kaçırması kolunda; tutsak edilen bir insan değildir. Köroğlu'nun atı, Kırat'tır. Hasan Paşa'nın vaatleri üzerine Keloğlan hile yaparak Köroğlu'nu kandırır ve atı kaçırmak için Hasan Paşa'ya teslim eder. Ancak at huysuzlanır ve kimseyi yanına yaklaştırmaz. Bu yüzden Keloğlan ceza olarak onu gün güneş görmeyen bir kapalı yere zor kullanarak tutsak eder (Kaplan vd., 1973: 164–224).

Bolu Bey kolunda, Köroğlu, Osmanlı padişahına yardım edince padişah ona Çamlıbel'in tapusunu verir. Bu durumu kıskananlar padişahın yanında Köroğlu'nu kötülerler. Bu durumda padişah tellallar aracılığıyla Köroğlu'nu yakalayacak birini arar. Bu işe Bolu Bey'i talip olur ve padişahın verdiği askerlerle Çamlıbel yanına ordugâh kurar. Durumu gören Köroğlu, derviş kılığında orduya girer ancak bir zamanlar yanında çalışan bir yiğit ondan öç almak için Bolu Beyi'ne dervişin Köroğlu olduğunu söyler. Bu durumda Bolu Beyi'nin adamları Köroğlu'nu yakalayıp tutsak ederler (Kaftancıoğlu, 1974: 31–32).

Köroğlu'nun geldiğinden Çamlıbel'de kimse haberi değildi. Kimse bilmiyordu nereye gittiğini. Yardım gelmez durumda, Bolu Bey hemen kamçıyı çekti de yapıştırdı Köroğlu'na. Köroğlu kaçtı, o kovaladı, yetiştiği yerde öyle vuruyordu ki, Köroğlu'nun gözlerinden yaş geliyordu. Kır at topallaya topallaya yürüyordu. Köroğlu'nu bağladılar. Kır ata bindirdiler, düştüler İstanbul yollarına.(Kaftancıoğlu, 1974: 31–32).

Kocabey kolunda; Köroğlu, Kocabey adında bir yiğidi koçakları arasına alır ancak onu pek sevmez. Bu nedenle onu Çamlıbel'den uzak tutmak için ona bir vazife verir. Onun yanında Ayvaz gibi güvendiği yiğitleri de vardır. Köroğlu, onu Hazeran Bülbül isimli yiğit bir kızı almak üzere yollar. Kocabey yiğitlik göstererek Hazeran Bülbül'ü almayı başarır. Yolda Çamlıbel'e dönerken Mamaş Bezirgân'ın yolunu keserler ve ondan haraç isterler. Mamaş Bezirgân giderek Kocabey'i padişaha şikâyet eder. Ayvaz, Kocabey ve yanındakiler turna vurup yerken yorgun düşerler ve bu esnada askerler tarafından tutsak edilirler (Kaftancıoğlu, 1979: 293–294).

Zor kullanarak tutsak edilmede, ani bir baskınla maruz kalma da söz konusudur. Her iki tarafın da güçlü olduğu durumlarda zor (güç) kullanarak karşı tarafı baskı altına almak amaçlanmaktadır. Köroğlu kollarında da görüldüğü gibi bunlar kalıcı olmayıp geçici çözümlerdir.

2. TUTSAKLIKTAN KURTULMA

Halk anlatılarında, kahramanın tutsak edilmesiyle olayın akışı değiştiği gibi kahramanın tutsaklıktan kurtulmasıyla da olay örgüsü yeni bir havaya girer. Tutsaklık dönemi, kahramanın olgunlaşma sürecidir. Bu dönemde, kahraman kendisiyle yüzleşecek ve hayata bakışında farklılıklar olacaktır. Esareten kurtuluş, belli bir anlamda yeniden doğuşu temsil etmektedir. Yeniden doğuş (yenilenme) öncesi gerçekleşen, şaman adayının da esrime sırasında acı çekmesi ve ölmesi şeklinde canlandırılan sembolik bir ölümdür. Bu dönem, eski hayatın unutulmasını, yeni bir hayata başlamayı ifade eder (Özkan, 2006: 57). Kahraman, esareten kurtulduktan sonra onu esarete sevk eden hatalarına düşmemek için daha temkinli davranarak yeni bir maceraya başlayacaktır. Kahramanın, toplumun hayalindeki kurtarıcı olma yolunda ilerlerken yaşadığı maceralar onun bilinçdışı alanlara sürüklenerek erginlenmesini sağlamaktadır (Şenocak ve Doğan, 2017: 117). Erginlenme sürecini tamamlayan kahraman çeşitli sınavları tamamlayarak ülkesine farklı bir kişilikte döner.

Campbell'e göre farklı toplumlarda geri dönüş motifini işleyen anlatıların temelinde kahramanın erginlenmesi meselesi vardır. Erginlenmeyi tamamlayan kahraman çeşitli ve-vesilelerle geri dönüş için yola çıkar. Ancak bu durum, toplumların kültürel yapısına ve ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir (Campbell, 1999).

Halk anlatılarında yaygın olarak görülen tutsak edilme, nihayetinde tutsaklıktan kurtulmayı da getirmektedir. "Herhangi bir yere kapatılıp da orada kalmış hikâye kahramanı yoktur." (Erol, 2010: 599). Anadolu sahası Köroğlu anlatılarında *belli şarta bağlı olarak, yalan söyleyerek, kılık değiştirerek, olağan yardımcı sayesinde, düşmanla dost olunması ve affedilme sonucunda* kurtulma şeklinde altı farklı tutsaklıktan kurtulma şekli tespit edilmiştir.

2.1. Olağan Yardımcı Sayesinde Kurtulma

Epik eserlerde yardımcı kahraman, başkahramanın güç ve başarısında birinci öneme sahiptir. Yardımcı kahramanlar ya da yardımcıları olmadan kahraman âdeta hiçtir ve hiçbir başarı gösteremez (Köksel, 2012: 74). Halk anlatılarında, kahramanın zorlu yolculuğunda iki tür yardımcı vardır. Bunlar: Hızır, pir, kırklar, at, gibi olağanüstü özelliklere sahip olağanüstü yardımcıları ve bunların haricinde kahramanın babası, kardeşi, eşi, arkadaşı ve çoban gibi sıradan özelliklere sahip olağan yardımcılarıdır. Köroğlu kollarında tutsakların zor durumdan kurtulmalarında Köroğlu, Köse Kenan ve Demircioğlu'nun diğer kahramanlara göre bir adım önde olduklarını görmekteyiz.

Köroğlu, güç ve kuvvetiyle tanınmaktadır. Ama onu ayakta tutan ana unsur yardımcılarıdır. Öyle ki Kenan Kolu'nda Köroğlu, yardımcılarının öldüğünü duyunca aklını kaybetmiştir. Burada Köroğlu'nun nazarında yardımcılarının ne kadar değerli olduğuna şahit olmaktayız. Kenan kolunda; Köroğlu'nun adamlarının hepsi hendeğe düşürülür ve hapse atılır. Köroğlu ise koçaklarını hepsinin öldürüldüğünü zannederek aklını kaybeder. Köroğlu'nun, zamanında iyilik yaptığı bir bezirgân onu tanır ve Köroğlu'na yardım eder. Daha sonra koçaklarının öldürülmediğini zindanda tutsak olduğunu öğrenirler. Bunun üzerine Köroğlu, Köse Kenan ve bezirgânla beraber zindana girip ve nöbetçileri öldürerek koçakları kurtarırlar (Kaplan vd., 1973: 224–278).

Köroğlu, adamlarına çok değer vermektedir. Aynı ilgiyi adamlarından da görmektedir. Yiğitleri onun için ölümü göze alarak her şeyi yaptıkları için onların başına da bir iş geldiği zaman Köroğlu'da aynı hassasiyeti göstermektedir.

Kaftancıoğlu tarafından yazılan Bolu Bey kolunda; Köroğlu, Bolu Beyi'yle birlikte Çamlıbel'den ayrılmış bir hayli zaman olmuştur ve henüz geri dönmemiştir. Koçakları onu merak etmiştir ve İsabali (Demircioğlu), padişahın kız kardeşi Döne Hanım sayesinde Köroğlu'nun zindanda tutsak olduğunu öğrenmiştir. İsabali yoğun uğraşı sonucunda zinanın kapısı önündeki değirmen taşını kaldırarak Köroğlu'nu zindandan çıkarmayı başarmıştır. Kolda olay şu şekilde anlatılmaktadır:

İsabalı yüzünü göklere çevirdi, içinden “Hey yeri göğü yaradan, şimdiye kadar sana ne işim düşmüştü de görmüştün. İlk kez elimi sana açıyorum. Yardım et bana.” dedi de taşa yapıştı. Bir yandan Döne Sultan'ı sevmeye başlamış, onun aşkı, bir taraftan Köroğlu'nun aşkı nasıl elini attı, taşı yirmi adım öteye savurdu. Döne Sultan parmağını ısırıldı. Sonra ip sarkıttılar içeri, Köroğlu'nu çıkardılar (Kaftancıoğlu, 1974: 55).

Kaftancıoğlu tarafından yazılan Erzurum Demircioğlu kolunda; Erzurum paşasının kızı Telli Nigar'ı, Demircioğlu kaçırırken tutsak düşer. Tam asılacağı sırada Erzurumlu Cafer Paşa'nın adamlarından biri onu Köroğlu zanneder ve birkaç gün sonra asılmasını teklif eder. Cafer Paşa durumu kabul eder. Sonrasında Köroğlu, Demircioğlu'nun başına bir iş geldiğini sezerek adamlarını da alıp Erzurum'a gider. Köroğlu kılık değiştirerek Cafer Paşa'nın yanına ulaşmayı başarır.

Erzurum'a yaklaştılar. Orduyu sakladılar bir yana. Köroğlu kılık değiştirdi, giyim kuşamı çıkardı. Paşanın huzuruna geldi.

—*Paşam şu asacağınız Köroğlu'nda öyle bir öcüm var ki... Benim babamı soydu, astı, kesti Onu ben asmak isterim.* (Kaftancıoğlu, 1974: 150) der. Cafer Paşa, kabul eder ve durumdan istifade eden Köroğlu Demircioğlu'nu kurtarır.

Ferruh Arsunar derlemesinde, Bolu Beyi tarafından tutsak edilen Köroğlu'nu kurtarmak için koçaklarından Demircioğlu, Esebalı takma adını kullanarak Bolu Beyi'nin sarayında kendine yer edinir. Çünkü Bolu Beyi'nin kız kardeşi Dizdar Hatun, Demircioğlu'na âşık olmuştur. Durumu anlayan Bolu Beyi'nin adamları Demircioğlu, Köroğlu ve Bolu Beyi'nin kız kardeşi Dizdar Hatun'u asmak isterler. Ancak durumu sezen Demircioğlu zindana inerek zindancı başının elinden kilidi alır ve Köroğlu'nu kurtarır.

Orada duran zindancının yanına geldi, tepesine hiç solutmadan bir yumruk indirmesiyle bir arslan darbesiyle kafası dağılan zindancı oraya cansız olarak yığılır. Zindan kapısındaki kilidi ve halkaları bir çekişte koparıp atan Demircioğlu, kapıyı da bir tekme vur masıyla arkasına kadar açar. Köroğlu'na, hemen yaklaşır, elindeki ve ayağındaki zincirleri bir ip koparır gibi parçalıyarak hemen oradan dışarıya çıkarlar. Birbirleri ile iki hasret kavuşup orada sarmaş, dolaş olurlar (Arşunar, 1963: 192).

Halk hikâyelerinde kahramanla aynı gün dünyaya gelen atı, Hızır'dan sonra kahramanın en büyük yardımcısıdır. Birçok anlatı kahramanı atıyla tanınmaktadır. Bunlardan biri de Köroğlu'nun atı Kırat'tır. At, kahramanın yoldaşı, sırdaşı ve en yakın arkadaşı olup bazen kardeşinden bile daha yakındadır.

Hüseyin Bayaz derlemesinde, Köroğlu'nu zor durumdan kurtaran atıdır. Köroğlu ve yanındaki Dellek Deli Hasan dervişlerin üzerinde buldukları kız suretinin Benli Döne'ye ait olduğunu duyunca kız bulmak için yola çıkarlar. Yolda dört eşkıya, Köroğlu'nun önünü keserler ve onu tutsak ederler. Bu sırada Köroğlu onları lafa tutarak zaman kazanmak ister. Çünkü Dellek Deli Hasan arkasından gelmektedir. Eşkıyalardan üçü onu hemen öldürmek ister ancak bir tanesi sazı görünce ondan türkü söylemesini ister. Köroğlu sazıyla türkü söyler bu esnada kır at devreye girer ve eşkıyaları tepeleyerek dağıtır ve kargaşadan faydalanarak Köroğlu aradan kurtulurlar (Bayaz, 1981: 81–83).

Kahramanın zor durumdan kurtulmasında atının etkili olduğunu Altay Türklerinin Alıp-Manaş destanında da görmekteyiz. Alıp-Manaş'ı da tıpkı Köroğlu anlatmasında olduğu gibi atı kurtarmaktadır. Ak-boz at birçok kez uğraşmasına rağmen Alıp-Manaş'ı zindandan kurtaramaz. Bir ağacın dibinde yorgunluktan uyumaya başladığı bir sırada üç altın dağın eteğindeki kutsal gölün ortasındaki üç tane köpükte olduğunu öğrenir. Çeşitli maceralardan sonra Ak-Boz at, kutsal göle iner ve altın köpükten içer ve oradan ayrılır. Ak-Boz at köpüklerle Alıp-Manaş'ın yanına gelir. Alıp-Manaş'ı kurtarır (Ergun, 1998: 175–199).

Her iki anlatıda da zor duruma düşen kahramana atı yardım etmektedir. Alıp-Manaş destanının Altay varyantında, mitolojik özellikler görüldüğü için atın da olağanüstü niteliklerle donandığını görmekteyiz. Ancak Anadolu sahasından derlenen Köroğlu kolunda ise artık olağanüstü

özelliklerden arındığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak artık at sıradan kahraman hüviyetine sahiptir. Bunda anlatının yayıldığı coğrafyanın, zamanın ve anlatıcının etkisi olduğu da unutulmamalıdır.

2.2.Düşmanla Dost Olunması Sonucunda Kurtulma

Bir mücadelenin sonunda her zaman bir kazanan bir de kaybeden taraf vardır. Ancak tarafların eşit güçte olması, ortadaki sorunu çözmeleri veya hata yapan grubun hatasının farkına varması sonucunda ortak bir dostluk da çıkabilir.

Demircioğlu-Reyhan Arap kolunda; Demircioğlu ve Reyhan Arap her ikisi de Köroğlu'nun en güçlü koçaklarındandır. Kendi aralarındaki mücadeleyi Demircioğlu kazanmıştır ancak Demircioğlu, onu tutsak etmeden önce bazı fırsatlar sunar. Reyhan Arap'ın ellerini ayaklarını bağlar. Kendisiyle dost olması durumunda elini kolunu çözeceğini onunla dost olup adını Köroğlu'nun koçak defterine yazdıracağını; aksi halde eli kolu bağlı onu Köroğlu'na götüreceğini ya da öldüreceğini söyler. Reyhan Arap, düşünmek için bir saat vakit ister. Daha sonra dost olduğunu söyleyerek kurtulur (Kaplan vd, 1973: 35–46).

Halk hikâyesi ve destanlarda kahramanlar güçlüdür. Ancak bazen kahramanlar istemeden hata yapabilir. Kahramanların hatalarının farkına varması ve karşı taraftan özür dilemesi büyük bir erdemdir. Köroğlu-Han Nigâr-Hasan Bey-Telli Nigâr kolunda; Hasan Bey babasıyla tanıştıktan sonra Köroğlu Hasan Bey'e kervanın ne olduğunu sorunca Hasan Bey de bezirgânın hem ekmeğini yediğini hem de kılıç çekip onu esir aldığını söyler. Bunun üzerine Köroğlu ekmek, tuz ve su getirerek kervancıya durumu anlatır ve onunla kardeş olmak ister. Kervancıdan helallik ister. Onu misafir ettikten sonra kervandakileri serbest bırakır (Kaplan vd., 1973: 105–131).

Köroğlu-Han Nigâr-Hasan Bey-Telli Nigâr kolunda; Hasan Bey Köroğlu'nun koçaklarından Ayvaz ve Reyhan Arap'ı sağır dilsiz taklidi yaparak kandırıp tutsak ettikten sonra babası Köroğlu ile güreş yapar ve güreşte Hasan Bey babasını yere yatırır. Tam onu öldüreceği sırada kılıç ile pazibendinden Hasan Bey'i, Köroğlu tanır ve konuşurlar. Sonra Hasan Bey; dost olduklarını öğrendikten sonra Ayvaz ve Reyhan Arap'ı serbest bırakır (Kaplan vd., 1973: 35–46).

Ferruh Arsunar derlemesindeki Bağdat kolunda; Deli Hasan ve yanındakiler *Turna Teli* çiçeğini almak için Bağdat şahının konağına girdikleri vakit tutsak edilirler. Deli Hasan ve diğer yiğitler zindanda tutsak iken zindan kenarından geçen iki kadının Çin padişahının Bağdat'a sefer düzenlediğini ancak Bağdat şahının zor durumda ve kimsesiz olduğunu duyarlar. Bunun üzerine Deli Hasan zindancı başı vasıtasıyla Bağdat şahına haber salar ve eğer kendilerini serbest bırakması durumunda yardım edebileceğini söyler (Arsunar, 1963: 260). Bağdat şahı bu sayede onları serbest bırakır.

Nameyi, alan Zindancıbaşı şaşırıp hemen oradan padişahın, huzuruna çıkar ve meseleyi anlatarak nameyi sunar. Nameyi okuyan padişah, sonunda Dağıstanlı Hasan ve Köroğlu namı işidince hemen Dağıstanlı Hasan'ın çağrılmasını emreder. (Arsunar, 1963: 260).

Gürcistan'ı ele geçirmek isteyen Köroğlu ve adamları çetin mücadeleler verirler. Ancak Mahmudu Bezirgân son bir şart olarak bir av getiren kişinin Gürcistan'ı gerçek fetheden kişi olacağını söyler. Bu durumda Köroğlu ve adamları ava çıkarlar. Köroğlu, Kıratı ile giderken Zor Ahmet Bezirgân'ın barhanasına denk gelir. Onlardan haraç almak ister. Ancak Zor Ahmet Bezirgân haraç vermek istemez ve Köroğlu ile mücadeleye başlar. Köroğlu Zor Ahmet Bezirgân'ı yenemeyeceğini anlayınca kaçmaya başlar. Bu durumda Zor Ahmet Bezirgân, Köroğlu'nu kovalamaya başlar ve gürzle Köroğlu'nun kafasına vurmasıyla onu yere düşürür ve tutsak eder (Arsunar, 1963: 176) Zor Ahmet Bezirgân, Köroğlu'nu tutsak edince ona kim olduğunu sorar ama bir türlü cevap alamaz. Bu arada yiğitleri Köroğlu'nu merak ederler ve aramaya çıkarlar. Daha sonra Zor Ahmet Bezirgân'ın barhanasına rast gelirler. Orada Köroğlu'nun bağlı olduğunu görürler. İlk olarak Demircioğlu, Ahmet Bezirgân'a saldırır. Demircioğlu da başarısız olur. Bu durumda Köroğlu eline sazını alarak kendini tanıtır. Bunun üzerine Zor Ahmet Bezirgân, Köroğlu'nu tanıyınca özür diler ve ona bağlı olur. (Arsunar, 1963: 179)

Halk hikâyelerinden Sürmeli Bey hikâyesinde de kahramanın ifadesi alınmak için zindanda çıkarıldığında Toman Paşa, kahramana kim olduğunu sorar. Sürmeli Bey kimliğini açıkladığı zaman Sürmeli Bey'in babası ve Toman Paşa'nın arkadaşı olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerine Sürmeli Bey, affedilerek tutsaklıktan kurtulur (Köse, 1996: 97–99).

Halk anlatılarında kahramanların kimliklerinin tam olarak bilinmemesi genellikle yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır. Özellikle karşılıklı mücadele sırasında kahramanların gözü rakibini yenmekten başka bir şey görmemektedir. Bazen karşı tarafın kimliğini açıklaması ise olayların kısa yoldan çözümüne vesile olmaktadır. Ancak Köroğlu gibi yiğitliğiyle nam salmış birisinin adını kullanarak zor durumdan kurtulma gibi bir gayesinin olmadığı kollardan tespit edilen örneklerden anlaşılmaktadır.

2.3. Belli Şarta Bağlı Olarak Kurtulma

Düşman, elindeki esirleri serbest bırakırken kendi esirleri karşılığında, maddi bir getiri karşılığında, casusluk yapması karşılığında vb. şartlarda serbest bırakarak menfaat sağlar. Halk anlatılarında esirlik konusu denilince akla gelen halk anlatılarından biri, tutsak olma konusunu da işleyen Bamsı Beyrek Boyu'dur. Bamsı Beyrek Boyu'nda, kahraman tutsak düştüğü kalenin tekfurunun kızına, onunla evlenme sözü vermesi şartıyla tutsaklıktan kurtulur.

Eğer seni hişardan aşğa urğan-ile şalınduraçağ olur-istem babana anana sağlık-ile varaçağ olur-isen beni bunda gelip halallığa alur-mısın?" dedi.

Beyrek and içdi: "Kılıcum toğranayın oğuma sançıluyın yir gibi kertileyin toprak gibi şavırlayın, sağlığı ile varaçağ olur-isen Oğuz, gelip seni halallığa almaz-istem. (Ergin, 1994: 135).

Kızıroğlu Mustafa Bey–Afganistan–Gürcistan kolunda; Köroğlu belli bir menfaat sağlamaktan ziyade; arkadaşının iyiliğine yönelik bir şart ortaya koymaktadır. Bu durum onun nasıl bir dünya görüşüne sahip olduğunu göstermektedir. Kızıroğlu Mustafa Bey, Gürcistan Şahı'nın eline esir düştükten sonra Köroğlu kurtarmak için onun arkasından yola çıkar. Kendisini bir Türkmen beyi olarak tanıtır ve yılın üç ay boyunca dertlerine derman aramak için diyar diyar gezdiklerini söyler. Gürcistan Şahı ile Köroğlu iyi arkadaş olur. Köroğlu, bu arada fırsattan istifade ederek zindanların bulunduğu yerleri gezdikten sonra hile ile hizmetçileri yatırır. Daha sonra zindanın anahtarını alıp Kızıroğlu Mustafa Bey'i eğer diline sahip olursan, seni eski saltanatına kavuştururum, olmazsan böylece bırakırım, der ve diline sahip olması şartıyla kurtarır (Kaplan vd., 1973: 409–499).

Kaftancıoğlu tarafından yazılan Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey kolunda; Köroğlu'nun Dağıstan'da Gül Nigar'dan bir çocuğu olur. Çocuğun adını Hasan koyarlar. Bu arada Hasan babasız büyür, yedi sekiz yaşlarında babasının Köroğlu olduğunu öğrenir. Babasını görmek için Çamlıbel'e geldiğinde Köroğlu ve adamları tarafından yolu kesilir. Köroğlu ve oğlu Hasan Bey çetin bir mücadeleye girişirler. Bu mücadele esnasında Hasan Bey Köroğlu'nu tutsak eder. Köroğlu kendisini affetmesini dileyince Hasan Bey bazı şartlar öne sürer.

Sen bunca çayıra ata, hayvana, gelip geçen canlıya, cinliye yasaklamışsın. Ne demek bu? Seni bağışlarsam bir tek isteğim vardır, onu yaparsın. Bu çayıra bırakacaksın. Gelip geçen, konup göçen, herkes hayvanını, koyununu, sürüsünü, yılıksını, atını otlatacak.

Köroğlu:

— *Peki, dedi* (Kaftancıoğlu, 1974: 174).

Tutsak olan kişi tutsaklıktan kurtulmak için çeşitli yollara başvurur. Köroğlu kollarında çaresiz kalan kahraman kendisine sunulan şartları yerine getirerek kurtulma yoluna gitmiştir. Ancak kollarda öne sürülen şartların kahramanın da faydasına olduğu görülmektedir

2.4. Kılık Değiştirerek Kurtulma

Kılık değiştirme; efsane, masal, destan ve halk hikâyesi gibi türlerde karşımıza çıkan bir motiftir. Kişilerin kıyafet değiştirmelerindeki sebep, tanınmama ve çeşitli sorunları çeşitli sorunları bu vasıtayla çözmedir. Köroğlu kollarında zor bir durumdan kurtulmak, esir olan birini kurtarılacak,

bilgi toplamak vb. sebeplerle kıyafet değiştirilmektedir (Bakırcı, 2010: 860). Anlatılarda Köroğlu; âşık, derviş, çerçi, keloğlan, tabip kılığına girmektedir. Ancak bir tutsak olan kişiyi esirlikten kurtarmak için Köroğlu'nun Keloğlan, derviş veya çerçi kılığına girdiği görülmektedir.

Kiziroğlu Mustafa Bey–Afganistan–Gürcistan kolunda; Sümbül Susam yaylalarında Ellik Ağası Ahmet Bey'in kızını Kanlı Arap'ın zorla kaçırmamasından sonra Demircioğlu sayesinde Köroğlu olaydan haberdar olur. Ahmet Bey'in yardımcısı Molla Arap Keloğlan kılığına, kendisi de çerçi kılığına girerek Kanlı Arap'ın yanına gider. Köroğlu Kanlı Arap'a kendini sevdirebilir. Kanlı Arap ona yaylada serbestçe gezme izni verir. Çerçi kılığındaki Köroğlu, sonra Kanlı Arap'ın hanımlarına yüzük hediye etme bahanesiyle çadıra girer, oradaki hizmetçilere şifalı tastan su içirme bahanesiyle *dar-ı huşber* suyundan içirerek onları uyutur. Fırsattan istifade ederek kızı kurtarır (Kaplan vd., 1973: 409–499).

Köroğlu, koçaklarını kurtarıırken karşısındaki gücün kendisinden üstün olduğunu gördüğünde, düşmanlarını aldatmak için çeşitli kıyafetlere girer (Alptekin ve İçel, 2011: 47) Bu kıyafetlerden biri de derviş kıyafetidir. Bağdat Kolu'nda Köroğlu'nun karşısında Şah Abbas vardır ve bu kişi güvenilir bir kişiliğe sahip değildir. Bunun için onun davetine Köroğlu tedbirli gider. Köroğlu, Kiziroğlu Mustafa Bey'den on beş gün sonra Bağdat'a gelir. Ancak şehre girmez, şehrin dışında konaklar. Derviş kılığında yedi gün şehri dolaşır ve bir handa Şah Abbas'ın Kiziroğlu Mustafa Bey'i tutsak ettiğini ve kendisini de tutsak etmek için beklediği haberini alır. Şah Abbas, Köroğlu ve adamlarını misafir eder. Köroğlu ve adamları kendilerine *dar-ı huşberli* içki sunulacağından haberdar oldukları için Şah'ın makamında rica ederek Demircioğlu kadehleri sunmak ister. Sonra Demircioğlu *dar-ı huşberli* içeceklerin yerini değiştirerek Şah'a ilaçlı içeceği sunar oradakiler uyuduktan sonra yedi koçağını kurtarır (Kaplan vd., 1973: 278–409).

Köroğlu anlatılarında Köroğlu'nun giydiği kıyafetlerden biri de tabip kıyafetidir. Köroğlu tabip kıyafetiyle elinden alınan atının yanına gider. Bu kıyafetle kimse onun Köroğlu olduğunu anlamaz. Çok huysuz olan ve yanına kimseyi yanaştırmayan Kırat da Köroğlu'nun tabip kıyafetinde geleceğini hissetmiştir (Bakırcı, 2010: 875). Keloğlan'ın Köroğlu'nun Atını Kaçırması kolunda; Hasan Paşa'nın kız kardeşini alabilmek için Köroğlu'nun Kırat'ını kaçıran Keloğlan atın yanına kimseyi yaklaştırmaması üzerine onu bir yere kapatır. Köroğlu, atını bulmak için Hasan Paşa'nın yaşadığı şehre gider. Orada derviş kılığında fal bakıp muska yazmakta ve tabiplik yapmaktadır. Yaptığı bazı şeyler gerçekleşince namı şehrin her yerine birden yayılır. Bunun üzerine Hasan Paşa derviş kılığındaki Köroğlu'nu çağırarak atı tedavi edip etmeyeceğini sorar. Köroğlu ata bakarak atta yedi tane cin olduğunu ve atı ancak kırk günde iyileştirebileceğini söyler. Ata kırk gün çok iyi bakar ve iyileştirir. Sonra sarayın bahçesinde Hasan Paşa binmeden önce Köroğlu deneme bahanesiyle ata binerek kaçır ve atı kurtarır (Kaplan vd., 1973: 164–224).

Oltu kolunda; diğer koçaklarının Ermeniler tarafından tutsak olduğunu öğrenen Köroğlu, İsabalı (Demircioğlu) sayesinde şifa veren derviş kılığına girerek Oltu şehrine gider. Diğer yiğitlerini de şehrin dışında taarruzda bekletir. Köroğlu'nun oğlu Hasan Bey de zindandayken Köroğlu'na ait bir türkü söylemeye başlar. Zindanın yanından geçerken Köroğlu sesi işitir. Ermeni paşası bu yiğitlerin hepsini astırmak için sıraya dizmiştir. İlk olarak Köse Kenan'ı astırmak için getirdiklerinde Köroğlu hiddetle bağırarak bu yiğitlerin kendisine de çok zarar verdiğini söyler ve kendisi öldürmek istediğini dile getirir. Ermeni paşası ona izin verir. Köroğlu belli etmeden Köse Kenan'ın kolundaki ipleri keserek diğer yiğitlerini de kurtarır (Taşlıova, 2016 : 408–409).

Bağdat Kolu'nda; *Turna cıgası* almak için Bağdat'a gelen Köroğlu'nun yedi koçağına, Şahoğlu Şah Abbas idam cezası verir. Köroğlu, adamlarını serbest bırakması için Şah'a mektup yazar ama Şah iyi karşılık vermez. Köroğlu, adamlarını kurtarmak için plan yapar ve kolunda keşkül, elinde saz Şah'ın kapısına dayanır. Zamanında Köroğlu'nun kendisine kötülük yaptığını bu yüzden onları kendisinin öldürmek istediğini söyler. Şah, derviş kılığındaki Köroğlu'na hepsini asması için izin verir. Köroğlu, adamları ilk önce kamçılar sonra ayaklarından ters asar. Şah Abbas ona çok güvenir ve idamla ilgili bütün yetkileri verir. Pilav yerken diğer adamlarına işaret veren Köroğlu yedi koçağını böylece kurtarır (Kaplan vd., 1973: 278–409).

Köroğlu kollarında, Köroğlu gibi atı da kılık değiştirerek kahramana yardımcı olmaktadır. Köroğlu'nun tercih ettiği kıyafetler dönemin ve toplumun koşullarına uygun kıyafetlerdir. Köroğlu'nun kılık değiştirme sayesinde amacına ulaşmak için daha hızlı bir şekilde yol aldığı kollardaki örneklerde görülmektedir.

2.5. Yalan Söyleyerek Kurtulma

Yalan söyleme bir tür aldatma türüdür. Zor duruma düşen kişi, kurtuluşunun olmadığını anlaması üzerine kurtuluş için bazen bu yönteme başvurur. Yalan söylemek dini açıdan uygun bir davranıştır. Ancak bir Müslüman için kendi canını korumak için ve diğer Müslümanların canına ve ırzına bir şey gelmesin diye yalan söylemesinde bağlayıcılık yoktur.

Bolu Beyi Kolu'nda; Köroğlu'na kırkta bir paç vermek istemeyen bezirgânlar Köroğlu'nun yedide bir paç aldığını söylerler. Padişah, Köroğlu'nu yakalayıp getirene dünyalığını vereceğini söyler. Bolu Beyi, Köroğlu'nu yakalamak için Çamlıbel'e giderken Köroğlu askerlerin arasına karışır. Bu arada askerlerden birisi onu tanır. Bolu Beyi, Köroğlu'nu yakalarlar. Sonra Köroğlu, padişahın Bolu Beyi ve askerleri takip etmesini söylediğini ifade ederek yalan söyler ve karşısındakileri buna inandırır (Kaplan vd., 1973: 499–583). Bu sayede Köroğlu'nun tutsak olmaktan kurtulduğunu görmekteyiz.

Ümit Kaftancıoğlu tarafından kaleme alınan Bolu Bey anlatısında; Bolu Beyi padişahın huzuruna Köroğlu'nu tutsak edip götürürken Köroğlu günlerce kendisinin Köroğlu olmadığını ve kendisinin de Köroğlu'ndan zarar gören bir derviş olduğunu söyleyerek Bolu Beyi'ni kandırmayı başarır:

Aman yavru gel yamanlık eyleme

Paşam vallah ben Köroğlu değilim

Hakkı koyup nahak sözü söyleme

Paşam inan ben Köroğlu değilim (Kaftancıoğlu, 1974: 34).

Hüseyin Bayaz derlemesinde Köroğlu, yaşlı bir garının evinde misafir olarak kalırken onun yardımıyla falcı kılığında Benli Döne'nin yanına gider. Orada söylediği türküyle Benli Döne'ye aşkı ilan edince Benli Döne, yanındaki kızları çağırarak onu tutsak ettirir (Bayaz, 1981: 95). Derviş kılığındaki Köroğlu'nun mahzene atıldığını gören kapı ağası giderek Köroğlu'na yardım edeceğini söz verir. Sonrasında her öğün Köroğlu'na yemek yetirir. Üç gün sonra Benli Döne yanındaki kızlarla bahçede oynamaya çıktığı vakit aklına zindana attığı derviş gelir ve onun durumunu merak eder. Zindandaki dervişin sağlık ve sıhhatinin çok iyi olduğunu görünce çok şaşırır. Derviş kılığındaki Köroğlu kendisine huddem (üç harfliler)lerinin yardım ettiğini ve yemek getirdiğini söyler. Köroğlu'nun söylediklerine inanan Benli Döne onu çıkarır (Bayaz, 1981: 95).

Devriş baba, sen bu üç gündən beri ne yir, ne içersin?

—Bana huddemler Cennet-i Ala'dan yimek getirirler, istersen sana da göndereyim. Kuyuya bir zembil sallandır, sana cennet taamlarından vereyim.

O zaman Döne Hatın, kızlara:

—Bir zembil, bir kendir getirin.

Kızlar hemen bir zembil ve kendiri getirdiler, aşağı sarkıtdılar.

....

Döne Hatın, çekin zembili yukarı, Kızlar kendiri çekdiler, zembili aldılar. Döne Hatın bakdı ki yimekler şindi bişmiş kimi sıcak, hayretde galdı. Garinin oğlunun ermiş kişilerden olduğuna inandı, tövbe istifar etdi. Devrişe yalvarıp özür dilemeye başladı (Bayaz, 1981 : 95).

Benzer bir olay örgüsü Ferruh Arsunar derlemesinde vardır. 15 gün boyunca hapiste kalan Köroğlu, Döne Hanım ve yanındaki kızlar sarayın bahçesine top oynamaya çıktıkları vakit eline

tespih alarak zikir yapmaya başlar. Bu esnada kızların topu zindanın penceresinin önüne gider. Döne Hanım, derviş kılığındaki Köroğlu'na neyle meşgul olduğunu sorar. Köroğlu, Döne Hanım'a ilmi simya sayesinde yanındaki yemekleri yaptığını söyleyince kız buna inanır ve derviş kılığındaki Köroğlu'nun zindandan çıkarılmasını ister (Arsunar, 1963: 93).

Köroğlu kollarında, tutsak olan kahramanın çaresiz kaldığında kurtuluş anahtarı olarak gördüğü yöntemlerden birisi de yalan söylemektir. Kollardaki örneklerde de görüldüğü üzere yalan söylemede amaç karşı taraftakilere zarar vermek değil, aksine onlara da zarar vermeden olayları çözümlenektir. Çokça başvurulan bir yöntem olmayan yalan söylemede, karşı taraftaki kişilerin bazı eksikliklerinden de yararlanma söz konusudur.

2.6. Affedilme Sonucunda Kurtulma

Destan, halk hikâyesi ve masallarda genellikle suçların cezaları; ölüm, kırk katır, kırk satır veya kapalı bir yerde uzun süre tutsak edilmektir. Kahramanlar, tutsak edildikleri yerden genellikle kaçarak veya değişik hilelere başvurarak kurtulmaktadırlar. Bunun yanında tutsak düşen kişinin masum olduğunun anlaşılması veya tutsak olan kişiye, karşı tarafın acıyıp affetmesi de kurtuluş için başka bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bolu Bey'i kolunda; Köse Kenan'ın Bolu Beyi'ne acıması sonucunda Köroğlu'na ısrar ederek onu bağışlattığını görmekteyiz. Bolu Beyi'ni tutsak eden Köroğlu sofrada yemek yerken Bolu Beyi'ne kızar, yemek Bolu Beyi'nin boğazına tıkanır. Bunun üzerine Köse Kenan, Bolu Beyi'ne acır ve Köroğlu'ndan onu affetmesini ister. Köroğlu bunu üzerine Bolu Beyi'ni serbest bırakır (Kaplan vd., 1973: 499–583).

Bolu Beyi Kolu'nda; Köroğlu bir kervancının çantasında Bolu Beyi Ahmet'in kız kardeşinin resmini görünce âşık olur. Onu almak için Bolu'ya gider. Bu esnada Bolu tarafında eşkıyalar yol üzerinde gelip geçenden haraç almaktadırlar. Yolda gelen kişinin Köroğlu olduğunu bilmeyen eşkıyalar pusu kurarak Köroğlu'nun başına kılıç dayarlar. Ancak Köroğlu atından indikten sonra sazını eline alarak kendisinin Köroğlu olduğunu tanıttınca eşkıyalar onun gerçek kimliğini öğrenirler. Daha sonra onu affedip serbest bırakırlar (Arsunar, 1963: 81).

SONUÇ

Anadolu sahası Köroğlu anlatılarında kahramanlar çeşitli sebeplerden düşmanın elinde tutsak olmaktadır. Uyuyup kalma, belirli bir yasağı çiğneme, içeceğin içerisine ilaç katılması yoluyla tutsak olma bunlardan bazılarıdır. Tutsak olduğu süreçte yaptığı hatalarının farkına varan Köroğlu ve keleşleri bir daha sonraki seferde daha dikkatli olmaktadır.

Peki, kahramanların tutsak düşmelerine neden olan unsurlar nelerdir ve kahramanlar bunlardan hangi dersleri almıştır? Tutsak düşme ve tutsaklıktan kurtulma motifinin kahramanlar ve anlatı için önemli midir?

Köroğlu Destanı'nda ve diğer birçok halk anlatılarında tutsak düşmenin nedenlerinden biri kahramanın tedbirsizliğidir. Köroğlu Destanı'nda olduğu gibi birçok zorluğun üstesinden gelen kahraman anlık bir dikkatsizliğinin cezasını çekmektedir. Öyle ki yaptığı anlık bir hata onun genellikle en verimli çağı -gençlik çağı- nı yok etmekte ve kahraman bu süreçte yaptığı hatadan ders almaktadır. Kahramanın henüz tam anlamıyla tecrübesiz olduğunun işareti olan tedbirsizlik de içeceğin/yiyeceğin içerisine madde katılması veya uyuması bunun en önemli nedenlerindedir. Bu dönemde, kahraman yaptığı hatanın farkına varıp dünyaya daha dikkatli bakacaktır, diyebiliriz.

Kahramanlık konulu halk hikâyesi ve destanlarda kahramanların düşmanı tarafından alt edilip tutsak düşmesinde en önemli nedenlerden birisi de rakibi küçük görüp onu dikkate almamaktır. Köroğlu-Han Nigâr-Hasan Bey-Telli Nigâr kolunda; Hasan Bey toy ve acemi bir delikanlıdır. Ancak yapmış olduğu dilsiz sağır hilesi sayesinde nam salmış olan Köroğlu'nun sağ kolu olan Demircioğlu ve Ayvaz'ı kolaylıkla tutsak edebilmiştir. Bu destanda rakiplerin küçük görülmemesi gerektiğiyle ilgili bilgi aktarılmıştır. Demircioğlu ve Ayvaz tutsak düştüklerinde yaptıkları hatanın farkına varıp tekrar aynı hataya düşmemek isteyeceklerdir.

Yine tutsaklık döneminde kahramanların ders aldıkları hadiselerden birisi de yasağın çiğnenmesidir. Her toplumun kendine has bazı kuralları vardır. Bu kuralların dışına çıkmak beraberinde farklı cezaları getirmektedir. Özellikle toplum hayatında dini ve kültürel değerlere riayet etmemek büyük cezaların habercisidir. Köroğlu Destanı'nın Bağdat kolunda; Şahoğlu Şah Abbas'ın turalara olan ilgisi ve sevgisi bazı cezaları da beraberinde getirmiştir. Ancak Köroğlu'nun isteği üzerine turna cıgası almaya giden yiğitleri birçok turnayı öldürdükleri için Şahoğlu Şah Abbas'ın emriyle tutuklanarak zindana atılmışlardır. Köroğlu'nun keleşleri yasağı bilmelerine rağmen böyle bir işe girişmişlerdir. Netice itibariyle zindanda da tutsak iken yaptıkları hatadan ders alarak yasak ve kurallara karşı bakışları değişmiştir, denilebilir.

Köroğlu güç ve kuvvetiyle tanınmaktadır. Ama onu ayakta tutan ana unsur yardımcılarıdır. Öyle ki Kenan Kolu'nda Köroğlu, yardımcılarının öldüğünü duyunca aklını kaybetmiştir. Köroğlu'nun yardımcıları olmadan Köroğlu bir hiçtir. Aynı durum, kahramanlar için de geçerlidir. Köroğlu, Bolu Beyi'ne kendi isteğiyle tutsak olmayı kabul ettiği zaman da uzun süre Köroğlu'ndan haber alamayan koçaklar ölümü göze alarak onu kurtarmak için yola çıkarlar.

Köroğlu ve yardımcıları tutsak düştükleri dönemde erginleşme sürecine girmektedirler. Tutsaklık onlara bir ders niteliğindedir. Bu dönemde geçmiş, anı ve geleceği düşünmekte bunlardan ders alarak hayat görüşünde olumlu yönde değişimler olmaktadır.

Anadolu sahası Köroğlu kollarında görülen tutsak olma ve tutsaklıktan kurtulma motifinde anlatıcının düşünce dünyası ve anlatının icra edildiği dönemin düşünce yapısının etkili olduğunu görmekteyiz. Kollarda kahramanların tutsak edilmesi, tutsak edildikleri yerler, tutsak edilme sürecinde idam edilmek için halk önüne çıkarılması, idam için fetva verilip halka duyurulması toplumsal hayatın işleyişini göstermesi açısından önemlidir.

Köroğlu, rakibini tutsak ettiği gibi bazen de tutsak düşmektedir. Ancak Köroğlu'nun tutsak olduğunda yapılan muamele ile Köroğlu rakibini tutsak ettiğinde ona davranış şeklinin aynı olmadığını görmekteyiz. Bolu Beyi'ni tutsak eden Köroğlu onun sıkıntısına çözüm bulmak için kendisi gönüllü olarak tutsak olmayı kabul etmiştir. Bolu Beyi'ni tutsak eden Köroğlu sofrada yemek yerken Bolu Beyi'ne kızar, yemek Bolu Beyi'nin boğazına tıkanır. Bunun üzerine Köse Kenan Bolu Beyi'ne acır ve Köroğlu'ndan onu affetmesini ister. Köroğlu bunu üzerine Bolu Beyi'ni serbest bırakır. Bunun yanında karşı tarafındaki kişiye iyilik yapmak içinde toplum nazarında değerinin düşeceğini bile bile gönüllü olarak esir olması; Köroğlu'nun toplum tarafından kabul edilen zalim eşkıya tipini kırması yönüyle önemlidir.

Köroğlu anlatılarında, kahramanların tutsaklıktan kurtulması sırasında yapılan kılık değiştirme ve diğer hileler Köroğlu'nun güç ve kuvvetin yanında aklını kullanmasını göstermesi yönüyle önemlidir. Kılık değiştirme, özellikle düşmanın çok güçlü olduğu durumlarda veya düşmandan bazı konularda bilgi toplayabilmek için başvurulan bir yöntemdir. Köroğlu ve yardımcılarının başvurduğu yöntemlerde aşık, çerçi, keloğlan, tabip ve baytar gibi yöntemler dönemin modasına uygun kullanımlardır. Bu nedenle kılık değiştiren kahraman dikkat çekmemektedir. Elbette bunda Köroğlu'nun kıvrak zekâsı söz konusudur, diyebiliriz.

Zor duruma düşen kahramanın gerektiği durumda düşmanı ile anlaşma yoluna giderek bu sıkıntıdan kurtulduğunu görmekteyiz. Bağdat kolunda olduğu gibi Deli Hasan ve diğer yiğitler zindanda tutsak iken Bağdat şahına, Çin padişahıyla yapacağı savaşta onun yanında savaşacakları konusunda anlaşma yaparak kurtulurlar. Burada kahramanların her zaman güç ve kuvvetini göstermeyip farklı yollarla da kurtulduklarını görmekteyiz.

Sonuç olarak, Anadolu sahası Köroğlu anlatılarında görülen tutsak olma ve tutsaklıktan kurtulma motifi aşk ve kahramanlık konusu işleyen birçok halk anlatısında da karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle tutsaklık motifi, bu tarz halk anlatılarının iskeletini oluşturan unsurlardan, diyebiliriz. Bu motife başvurulma nedeni; halk anlatısındaki olayın gidişatını değiştirip kurgusunu zenginleştirmek, dinleyicide merak konusu oluşturmak ve en önemlisi de anlatı kahramanının olgunlaşma süreci yaşamasını sağlamak olduğu düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat (2002), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat, İnel Hatice (2011), "*Batı Versiyonlarında Köroğlu*", Millî Folklor, S. 91, s.37-50.
- Arsunar, Ferruh (1963), *Köroğlu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Bakırcı, Nedim (2010), "*Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi*", Turkish Studies, S.4, s. 860-878.
- Bayaz, Hüseyin (1981), *Köroğlu Antep Rivayeti*, Karacan Yayınları, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (1984a), *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (1984b), *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Duvarcı, Ayşe (2011), "Uyku Folkloru", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Adana 20-22 Ekim 2011, (Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi, Adana, s.495-512).
- Ekici, Metin (1997), "*Anadolu Sahası Köroğlu Kollarının İsim ve Tasnif Meselesi*", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.2. s.235-240.
- Ergin, Muharrem (1994), *Dede Korkut Kitabı I, Giriş, Metin, Faksimile*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergun, Metin (1998), *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erol, Mehmet (2010), "Türk Halk Hikâyelerinde Zindan", *Hapishane Kitabı*, 2. Baskı, (Editörler). Emine Gürsoy Naskali ve Halil Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul, s.587-604.
- Güzel, Cavit (2014), "*Monomit Bağlamında Bayan Toolay Destanı*", Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 36 ss.191-205.
- Kaplan Mehmet, Akalın Mehmet, Bali Muhan (1973), *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Kaya, Doğa (1997), "*Köroğlu Kollarının Yeni Varyantları*", Türklük Bilimi Araştırmaları, S.5, s. 311-334.
- Köksel, Behiye (2012), "*Dede Korkut Kitabında Dini-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi*", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.16, S.1, s.73-88.
- Köse, Nerin (1996), *Sürmeli Bey Hikâyesi (İnceleme-Metin)*, Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- Özkan, İsa (1997), "*Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili*", Türk Dili, S.549, s.223.
- Özkan, Tuba (2006), *Bey Böyrek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şenocak, Ebru, Doğan, Oğuz (2017), "*Almış Kağan Destanı'nın Arketipsel Tahlili*", Milli Folklor, S.116, s.112-128.
- Taşlıova, Muammer Mete (2016), *Köroğlu Oltu Kolu (İnceleme-Metinler)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Fikret (1983), *Tahir ile Zühre*, Kültür Bakanlığı Yayınlar, Ankara.

